

OTÁZKY A ODPOVĚDI

1. Jaká byla atmosféra ve společnosti po okupaci Československa vojsky pěti států Varšavské smlouvy v roce 1968? Jaké měly srpnové události dopad na život obyčejných lidí?

Srpnová okupace vyvolala okamžitě odpor většiny společnosti, který znemožnil okupantům vytvořit kolaborantskou vládu. Pracovníkům rozhlasu a televize se podařilo pokračovat ve vysílání, v obtížných podmínkách také vycházely noviny a časopisy. Ulice zaplavily tisíce letáků a napsů. Přestože bylo několik československých politiků, včetně prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandra Dubčeka, uneseno do Sovětského svazu, podařilo se svolat XIV. mimořádný sjezd KSČ, na němž byli zbaveni všech funkcí odpůrci reformního procesu. Sovětské straně nakonec pomohl prezident Ludvík Svoboda, který s několika politiky odletěl do Moskvy, kde přesvědčil – až na Františka Kriegla – unesené politiky, aby **podepsali 26. srpna 1968 kapitulační dohodu**. Přestože veřejnost o jejích podmínkách nevěděla, začalo být zanedlouho jasné, že pražské jaro je minulostí. Dne 18. října 1968 schválilo Národní shromáždění smlouvu, kterou **legalizovalo pobyt sovětských vojsk v Československu**. Postupná deziluze společnosti vedla již za pět měsíců po okupaci Jana Palacha k jeho radikálnímu protestu. Obnovení pořádku nebo lépe řečeno znovunastolení autoritativního režimu nakonec trvalo několik let.

Z komunistické strany bylo během této doby **vyloučeno či vyškrtáno okolo půl milionu členů**. Státisíce osob také ztratily pro své politické postoje kvalifikovanou práci a jejich děti nemohly studovat na vysoké škole. Postupně se **omezila také možnost cestování** do zahraničí a nastolena byla opět **tuhá cenzura**.

2. Kdo byl Jan Palach?

Jan Palach se narodil 11. srpna 1948 ve Všetatech (okres Mělník) v rodině cukráře. Otcí však byla živnost brzy po nástupu komunistického režimu v roce 1951 zabavena. Po absolvování mělnického gymnázia nastoupil Jan v roce 1966 ke studiu na Vysoké škole ekonomické, o dva roky později však úspěšně složil přijímací zkoušky na Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy v Praze a začal studovat obor historie – politická ekonomie. Po srpnové okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy Palach těžce nesl oklešťování občanských

svobod, v listopadu 1968 se aktivně účastnil studentské stávky. **Na protest proti postupnému přizpůsobování se politické elity i občanské veřejnosti novému „normalizačnímu“ režimu se 16. ledna 1969 u kašny před Národním muzeem polil benzinem a zapálil**. Po třech dnech v nemocnici zemřel.

3. Jaký důvod měl k takovému činu? Proč zvolil formu sebeupálení?

Jan Palach prožíval srpnové události roku 1968 velmi bolestně. Dne 21. srpna 1968 odjel do Prahy, kde diskutoval se sovětskými vojáky a pořizoval fotodokumentaci. **Odmíтал kapitulaci československých představitelů**, kteří podlehlí nátlaku a podepsali v Moskvě smlouvu o „normalizaci“ poměrů v Československu. Od listopadu 1968 byl podle svědectví spolužáků velmi **zasažen zhoršující se politickou situací a postupnou rezignací značné části společnosti**. Jeho cílem bylo opět vytvořit prostředí, které by vedlo ke zvratu tohoto vývoje.

Sebeupálení jako radikální forma politického protestu je známa od roku 1963, kdy se v Saigonu upálil první buddhistický mnich na protest proti potlačování náboženských svobod. O jeho činu informovala média po celém světě. Jeho příkladu postupně následovala řada dalších osob, které již přebíraly často pouze formu. Jan Palach opakovaně v nemocnici zdůrazňoval, že **jednal podle příkladu vietnamských buddhistických mnichů**.

4. Existují nějaké indicie, jestli nebyl Jan Palach psychicky labilní?

Takové indicie se neobjevily. Čin Jana Palacha vyšetřovali kriminalisté, kteří nechali vypracovat psychology rozsáhlý posudek. Při něm byly využity výpovědi rodinných příslušníků, přátel, spolužáků a učitelů. Nikdo z nich nevěděl, že by byl Jan Palach psychicky labilní. Všichni se shodovali v tom, že Jan Palach měl **velmi vyvinutý smysl pro spravedlnost**.

5. Zanechal po sobě dopis na rozloučenou?

Jan Palach odeslal před svým činem čtyři dopisy, které podepsal jako „**Pochodeň č. 1**“. Jeden z nich přinesl na místo činu v aktovce, ostatní zaslal svému spolužákovi Ladislavu Žižkovi, představiteli studentského hnutí, Lubomíru Holečkovi a poslední na adresu Svazu československých spisovatelů. **Občany v nich vyzval ke generální stávce**, kterou si měli vynutit zrušení

cenzury a zastavení vydávání *Zpráv* (tiskoviny okupačních vojsk). V dopise zmínil skupinu, jejíž členové se měli v případě nesplnění uvedených požadavků také postupně upálit. Jan Palach ovšem údajnou skupinu vykonstruoval pouze jako nátlakový prostředek, ve skutečnosti neexistovala.

6. Jak se veřejnost dozvěděla o Palachově činu a o jeho motivech?

O činu Jana Palacha informovala Československá tisková kancelář zprávou, kterou připravilo Ministerstvo vnitra. V ní bylo pouze oznámeno, že se na Václavském náměstí zapálil student Filozofické fakulty v Praze s iniciály jména J. P. a že motiv činu se vyšetřuje. Na tuto zprávu reagovala také ostatní média, včetně zahraničních agentur. Zpráva o sebeupálení se rychle šířila mezi širší veřejností také proto, že čin viděly desítky osob, mezi nimiž byli například členové štábu Československé televize. Události byl přítomen také novinář Václav Pexa, který na místě přefotil Palachovu fotografii z jeho indexu. Spolu s krátkým článkem byla otištěna druhý den v deníku *Práce*, kde bylo již uvedeno celé Palachovo jméno. Právě z těchto novin si zprávu o sebeupálení svého syna přečetla ve vlaku do Prahy **Libuše Palachová**. O činu svého kolegy informovali večer také vysokoškolští studenti, kteří vydali k tomuto případu prohlášení. Palachův čin označili za politický protest a varovali před jeho znevažováním.

7. Jaké byly první reakce lidí na jeho smrt?

Odpoledne 20. ledna 1969, den po jeho smrti, lidé utvořili dlouhý tichý průvod, který se vydal z Václavského náměstí na dnešní Palachovo náměstí před budovu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V průvodu kráčeli především vysokoškolští a středoškolští studenti, akademičtí hodnostáři, k nimž se přidávali ostatní Pražané. Lidé v zástupu nesli československé i smuteční vlajky, zvětšenou fotografii z Palachova indexu a zapálené svíčky. Vzdávali tak hold Palachovi a jeho činu. Průčelí fakulty bylo smutečně vyzdobeno, a když před něj přišel smuteční průvod, všichni uctili památku zesnulého dvěma minutami ticha. Podobné smuteční akce proběhly v ten den i v jiných českých městech.

8. Kolik lidí přišlo po jeho smrti na manifestace na Václavském náměstí a jak reagovala policie, když zapalovali svíčky?

Pietní shromáždění se konala nejen na Václavském náměstí, ale také v jiných městech. Účastnilo se jich až **několik desítek tisíc osob**. Organizovali je většinou zástupci vysokoškoláků a bezpečnostní složky proti nim plošně nezasahovaly. V centru Prahy se však uskutečnilo také několik večerních živelných demonstrací, které byly již rozehnány. Již 17. ledna 1969 se na Václavském náměstí shlukovali lidé na místech, kde byly vylepeny letáky s informacemi o tragické události, především u sochy sv. Václava a poblíž místa Palachova činu, kde několik mladých lidí začalo také držet hladovku na podporu Palachových požadavků (nakonec byli donuceni hladovku ukončit, když byli předvedeni na služebnu Veřejné bezpečnosti). Dne 18. ledna 1969 se uskutečnila první spontánní demonstrace, které se zúčastnilo několik tisíc převážně mladých lidí. Další větší demonstrace se odehrála den po Palachově pohřbu. Proti jejím účastníkům už bezpečnost zasáhla tvrdě. O den později, 28. ledna 1969, bylo okolí sochy sv. Václava technicky zajištěno tak, aby se v její blízkosti neshlukovali lidé.

9. Co čin Jana Palacha znamenal bezprostředně pro komunistický režim? Jak na jeho oběť režim reagoval?

Představitelé komunistického režimu vnímali Palachův protest v naprosté většině jako čin, který zhoršuje politickou situaci. S ohledem na Moskvu se především snažili uklidnit situaci a udržet šokovanou veřejnost pod kontrolou. Na jedné straně vyjadřovali lítost nad popáleným studentem, ale současně odmítli formu jeho protestu. Požadavky pak označili za nesplnitelné. V souvislosti s Palachovou smrtí byla vyhlášena masivní pohotovost bezpečnostních jednotek a cenzurní úřad vydal pokyn redakcím, aby publikovaly pouze oficiální sdělení. Vedení komunistické strany sice souhlasilo s uspořádáním pietního průvodu a posléze také s veřejným rozloučením, současně ale dalo jasně najevo, že nehodlá tolerovat žádné demonstrace.

Palachův čin současně odsoudili někteří dogmatici, kteří hovořili o údajném zneužití mladého studenta. Poslanec Vilém Nový přišel se lživou tezí o studeném ohni, který měl údajně Palach dostat od „pravcových revizionistů“ a který měl sloužit pouze k demonstrativní akci. O údajném zneužití se také

zmínili první tajemník ÚV KSSS Leonid Iljič Brežněv a předseda Rady ministrů SSSR Alexej Nikolajevič Kosygin v dopise, který zaslali 23. ledna 1969 Alexandru Dubčekovi a Oldřichu Černíkovi. Vyslovili v něm znepokojení nad situací v Československu a Jana Palacha v něm označili za **oběť provokatérů**.

10. Jak probíhal pohřeb Jana Palacha a kde je pohřben?

Od 24. ledna byla v **pražském Karolinu vystavena rakev s ostatky** Jana Palacha, u které držely čestnou stráž osobnosti z akademického, kulturního i politického života. Od rána do pozdních večerních hodin proudil kolem katafalku nekonečný zástup lidí, kteří se chtěli poklonit Palachově památce. Rakev byla vystavena ještě následujícího dne dopoledne, poté bylo nádvoří pro veřejnost uzavřeno. K rakvi přišla Janova maminka, bratr a další příbuzní, zástupci studentů, akademičtí hodnostáři s insigniemi, někteří poslanci a ministři, osobnosti kulturního života i zástupci obyčejných lidí.

Na nádvoří Karolina se uskutečnil i pietní akt. Za akademickou obec na něm promluvil tehdejší rektor Karlovy univerzity prof. Oldřich Starý, který Palachův čin označil za výraz čistého srdce, nejvyšší lásky k vlasti, pravdě, svobodě a demokracii. Potom se průvod, ke kterému se mohutně přidávala veřejnost, vydal na prostranství před budovou Filozofické fakulty, kde zazněla státní hymna. Jan Palach byl poté **pohřben na Olšanských hřbitovech**, a to **za účasti evangelického faráře Jakuba Trojana**, pozdějšího signatáře Charty 77 a po roce 1989 děkana Evangelické teologické fakulty, který Palacha osobně znal z kostela.

Studenti si původně přáli, aby se stal místem Palachova posledního odpočinku Vyšehradský hřbitov. To ale zamítl tehdejší předseda vlády Stanislav Rázl. Avšak ministr školství Vilibald Bezdíček se studenty sympatizoval a uhájil alespoň konání pietního aktu na Karlově univerzitě a pohřeb na Olšanských hřbitovech. Na Palachově hrobě byl v roce 1970 umístěn **bronzový reliéf od sochaře Olbrama Zoubka**, který ale musel být na pokyn Státní bezpečnosti již za osmáct dní odstraněn a roztaven.

Pozůstalým bylo v 70. letech vyhrožováno, že Janovy pozůstatky budou pohřbeny na neznámém místě do hromadného hrobu, a **rodina proto pod tlakem souhlasila s přemístěním hrobu**. Palachovy ostatky byly tedy v říjnu 1973 pod dozorem tajné policie exhumovány, zpopelněny a předány jeho matce

Libuši Palachové, která je uložila na hřbitově v rodných Všetatech. Místo posledního odpočinku Jana Palacha bylo bedlivě střeženo komunistickou policií. Teprve **roku 1990 se urna s popelem Jana Palacha mohla opět vrátit** na Olšanské hřbitovy.

Pohřeb Jana Palacha se stal jakousi labutí písní procesu označovaného jako „pražské jaro“. Byl jednou z posledních událostí, o kterých ještě média svobodně informovala, a také jednou z posledních příležitostí, jak veřejně vyjádřit odpor k okupaci Československa a následné normalizaci.

11. Byl Palach jediným, kdo se na protest proti okupaci Československa upálil?

Palach nebyl první, kdo se v souvislosti s okupací Československa upálil. Již 8. září 1968 se na Stadionu Desetiletí ve Varšavě zapálil na oslavách dožíněk devětapadesátiletý úředník **Ryszard Siwiec** z jihopolského města Přemyšl. Než se polil rozpouštědlem, rozhazoval okolo sebe letáky, v nichž vysvětloval, že **protestuje proti účasti polské armády na okupaci Československa**. Přestože se slavnosti dožíněk zúčastnilo okolo sta tisíc osob včetně nejvyšších představitelů Polské lidové republiky, podařilo se tajné policii jeho protest utajit.

Obdobně dopadl také protest maďarského studenta **Sandora Bauera**, který se po vzoru Jana Palacha upálil 20. ledna 1969 v Budapešti. Případy pokusů o sebeupálení na protest proti srpnové okupaci pak byly zaznamenány i v dalších zemích sovětského bloku.

V Československu Palachův čin následovaly další osoby, o kterých se však již veřejnost ze sdělovacích prostředků mnoho nedozvěděla. Dne 25. února 1969, tedy přesně jednadvacet let po komunistickém převratu, se v průjezdu domu č. p. 39 na Václavském náměstí obdobným způsobem upálil devatenáctiletý student železniční průmyslovky v Šumperku **Jan Zajíc**. Následoval jej čtyřicetiletý dělník **Evžen Plocek**, delegát vysočanského sjezdu KSČ, který se upálil 4. dubna 1969 na náměstí v Jihlavě. Pak již obdobné činy nenásledovaly.

12. Kdo jsou tvůrci dokumentu Ticho? Byli za jeho natočení nějak stíháni?

Film *Ticho* natočil tehdejší student FAMU **Milan Peer**. Místo komentáře si zvolil stejnojmennou píseň, jejímuž autorovi, **písničkáři Bohdanu Mikoláškov**í, bylo v té době stejně jako Janu Palachovi – necelých dvacet jedna let. Palachovo sebeobětování Mikoláška

zasáhlo tak silně, že bezprostředně po činu složil text a melodii své písni *Ticho*. Film *Ticho* byl velmi **brzy zakázán a nesměl se promítat**. Stejný osud postihl i skladbu *Ticho*. Její autor Bohdan Mikolášek kvůli ní dostal v roce 1972 **zákaz profesionální činnosti**.

Události týkající se smrti Palacha natáčel například i Stanislav Milota (film *Jan 69*) nebo Dušan Trančík, Vlado Kubenka a Peter Mihálik (film *Tryzna*). I tyto filmy byly s nástupem tzv. normalizace zakázány.

Odpovědi vypracoval:

Petr Blažek, historik

Odkazy:

Archiv bezpečnostních složek

www.abscr.cz

Jan Palach, Multimediální projekt Univerzity Karlovy

www.janpalach.cz

Příběhy bezpráví (projekt vzdělávacího programu Jeden svět na školách společnosti Člověk v tísni)

www.pribehybezpravi.cz

Ústav pro studium totalitních režimů

www.ustrcr.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v. v. i.

www.usd.cas.cz

Doporučená literatura:

BLAŽEK, P.: *Živá pochodeň na Stadionu Desetiletí. Protest Ryszarda Siwce proti okupaci Československa v roce 1968.*

Praha 2008. ÚSTR, Praha 2008.

BLAŽEK, P. – JAREŠ, J. – EICHLER, P. a kol.: *Jan Palach '69. FF UK – Togga – ÚSTR, Praha 2009.*

ČERNÝ, M.: *Živé pochodně v roce 1969*, In: *Česká a slovenská psychiatrie*, roč. 99, č. 7 (říjen 2003), s. 360–365.

KLUSÁKOVÁ, J.: *Český sochař Olbram Zoubek o sobě a o době. Středočeské nakl. a knihkupectví, Praha 1990.*

LEDERER, J.: *Jan Palach: Zpráva o životě, činu a smrti českého studenta. Novinář, Praha 1990.*

MAZÁČOVÁ, B.; POKORNÁ, V.; SUCHÁNEK, P. (eds.): *Ve jménu života vašeho... Karolinum, Praha 1991.*

MONESTIER, M.: *Dějiny sebevražd. Dějiny, technika a zvláštnosti dobrovolné smrti. Dybbuk, Praha 2003.*

PROCHÁZKOVÁ, L.: *Slunce v úplňku. Příběh Jana Palacha. Prostor, Praha 2008.*

SÁDECKÝ, J. (ed.): *Živé pochodně. Konfrontation, Struppen 1980.*

SLACH, M.: *Světlo v soumraku. Gloria, Kyjov 1994.*

VOJTOVÁ, M.: *Proč jsem nemluvila. Arca JiMfa, Třebíč 1996.*

Poslední aktualizace: 09/2012